

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Leibniz viszonya a pedagógiához.¹

Sok-sok ünnepléssel együtt Leibniz halálának kétszázados évfordulója is († 1716 november 14) a világháború zajába veszett bele. Pedig vele szemben a német nemzet maig sem róttá le teljesen a hála adóját. Fájdalmasan érint, ha azt halljuk, hogy e nagy gondolkodó Hannoverben elfelejtve, megsiratatlanul halt meg, hogy a végtisztességen titkárán kívül senki sem jelent meg, de megértjük, ha az akkori, apró államokra szétszaggatott Németországra gondolunk. A 30 éves háború tönkretett minden anyagi és szellemi műveltséget, évtizedek teltek el, míg a romokat el lehetett takarítani és azok helyébe az új műveltség épületét felemelni. Ebből a sokágú, nehéz és háládatlan munkából az oroszlánrész Leibnizra esik, de egyben megérthetjük, miért kellett tevékenységét annyira szétforgácsolnia. Oly sok téren látott javítani valót, hogy rendszeres munkálkodásra nem ért rá, hanem gondolatrendszerét alkalmi iratokból, levelezéséből kell összeállítanunk. Munkáinak, leveleinek teljes kiadása pedig mai napig hiányzik és ha hozzávesszük, hogy azok túlnyomó része latin s francia nyelvű, talán megértjük, hogy miért hatolt oly későn és aránylag oly csekély mértékben nemzete tudatába. Legfőbb jellemvonása, csodálatos univerzalitása is inkább elidegenítette az embereket tőle, bámulták, ámde nem szerették, mert nem látták működésében az egységet. Pedig határozottan voltak működésének ilyen összefoglaló vezéreszméi. Törekvésének *főcélja* volt az állam jóléte, amelynek tehetségét szentelte, vele szoros összeköttetésben az egész

¹ Források Leibniz egyes művein kívül: *F. Paulsen*: Das deutsche Bildungswesen in seiner geschichtlichen Entwicklung.³ *J. Th. Merz*: Leibniz. (Angolból.) Heidelberg, 1886. *Le Viseur*: Leibniz Beziehungen zur Pädagogik. Programm. Berlin, 1882. *S. Kröger*: Leibniz als Pädagoge. Leipzig, 1900. *J. Vernay*: Essai sur la Pédagogie de Leibniz. Heidelberg, 1914. *Th Ziegler*: Geschichte der Pädagogik.³

német nép és azontúl az egész emberiség szellemi és erkölcsi fel-emelése. A politikus, az államférfiui jelleg tehát igen fontos szempont Leibniz működésének értékelésében. Ez vezette természetszerűen *pedagógiai* kérdésekben is. hozzájárult aztán a rövid ideig tartott gyakorlati pedagógiai tevékenysége és univerzális érdeklődése, mely az emberiség szellemi tevékenységének egyetlen területétől sem maradt idegen. Kivéve a művészetet.

Szigorúan véve csak négy pedagógiai tartalmú irata van, egyéb pedagógiai gondolatait többi műveiben szórta szét. Pedagógiájának a megítélésénél még azt is figyelembe kell venni, hogy autodidakta volt és hogy hihetetlen könnyűséggel tanult meg és fogott fel mindent. Innen az ő túlzott igényei másokkal szemben. Azonban bár kevés gyakorlati tapasztalata volt a nevelés mezején, csak alkal-milag odavetett tervezetei, javaslatai és gondolatai is jelentős szolgálatot tettek a pedagógiai praxisnak. Jelzett négy dolgozata a követ-kező: 1. *Nova methodus docendi discendique juris*. E műben, melyet 22 éves korában írt, kifejti, hogyan képzeli egy előkelő ifjú nevelését élete 18 éves koráig. Három korszakot vesz fel: 1—6, 6—12, 12—18-ig. A tanítás menete a következő: Az I. korszakban az anyanyelv mellett tanuljon latin nyelvet és világtörténetet; azután az iskolába kerül, hol zenét, éneket, rajzot, testgyakorlatot és egyéb az élethez szüksé-ges készséget ápol, ezenkívül előkelő beszédmódot sajátít el. Azután tanul ókori történetet, mennyiségtant, geometriát, optikát, statikát és asztronómiát, majd a növények, állatok, ásványok és mechanikus eszközök ismeretét. Az utolsó fokon a szerzett ismereteket mélyíteni kell, azután meg kell szerezni a kézművesség, kereskedelem, orvos-tudomány, bonctan, stb. alapjait. Ehhez járul a francia és olasz nyelv megtanulása és a héber és görög nyelvnek a biblia megértésé-hez szükséges bírása, végre retorikai gyakorlatok és olvasmány-2. *Tanulmánytervezet* a 16 éves Boineburg báró számára (1667); szintén a tárgyak hihetetlen tömege: az említettekén kívül genealogia, címertan, jog, politika, ügy, hogy az órarend reggel 6-tól este 10-ig terjedő időt töltött volna meg. 3. *Projet de l'education d'un Prince*. 1693. Jóval komolyabb az előbbi kettőnél. Három dolgot kíván a leendő fejedelem nevelésében, hogy magáévá tegye a szükségeset, hasznosat és kellemeset; azaz legyen jó ember, a szív embere és helyesen ítélő ember, egyszóval «un honnête homme; legyen jártas a hadi tudományokban és politikában és végül az általános művelt-ségen kívül legyenek oly tulajdonságai (pl. az ékesszólás), melyek az emberek előtt kedvessé tesznek. 4. *Denkschrift über die Verbesserung der Künste und Wissenschaften im Russischen Reiche*. 1716. (Péter cárhoz intézve.) Ebben az oktatás céljait három szempont alá ren-

deli. Követel 1. erkölcsi-vallásos képzést, 2. a nyelvekben, és tudományokban való oktatást és 3. a rajz, faragás és testi gyakorlatok tanítását. Ezért beszél erényiskoláról, nyelviskoláról és művészetiskoláról. E négy cikkhez csatolható egy hevenyészett irat: *quaenam discenda ad usum vitae?* Ebben kifejti, hogy ha egyetlen nyelv volna, az ember életének egy harmadát nyerhetné vissza, melyet most a nyelvek tanulására fordít. Hasonlókép redukálni kellene a törvények, cerimoniák és történelem tanulását, mert kevés olyat tartalmaznak, ami az életben hasznosítható. Ezzel szemben a logikát, matematikát, mechanikát, földrajzot, orvostudományt, néprajzot és statisztikát ajánlja. Ha Leibniz négy első művét futólag nézzük, igazat kell adnunk Paulsennek, hogy Leibniz az új, realiztikus, világias, udvari nevelési ideál («galant-homme») képviselője, mely a Sturm-féle «sapiens atque eloquens pietas» helyébe lépett. Azonban ezt nem kell oly egyoldalúan felfognunk, mintha Leibniz csak az udvari, a nemes ember nevelésével törődött volna. Ép az orosz cárhoz intézett előterjesztésében azoknak, akik *ipari* vagy *kereskedelmi* pályára akarnak lépni, azt ajánlja, hogy 12. vagy 14. életévökben álljanak inasoknak valamely műhelybe vagy üzletbe és megfelelő céhszabályok gondoskodjanak arról, hogy az iskolában szerzett alap el ne vesszen. Azok ellenben, akik katonai vagy udvari szolgálatba szándékoznak lépni, legalább 18 éves korukig maradjanak az iskolában, azután majd megnyilvánul a hajlamuk valamely határozott pálya iránt. Más helyütt továbbképző és nyilvános ipariskolák felállítását kívánja. Látnivaló, hogy a nagy gondolkodó tisztában volt az általános és szakképzés különbségével és hogy mint széles látókörű államférfi nemcsak a felsőbb osztályok, hanem az egész nép nevelését tartotta szem előtt. Egyébként nézetei emlékeztetnek Comeniusra vagy közel járnak a pietisták (Francke) nézeteihez. Mint ezeket, úgy őt is a *realizmus*, a *jelen* előtérbe helyezése a klasszikus multtal szemben és a *nyelvek jobb tanításmódja* mellett az *anyanyelv* erős hangsúlyozása jellemzi. A feljebb idézett szavai nem azt jelentik, mintha a nyelvtanítást nem tartotta volna hasznosnak, hanem onnan erednek, hogy egy általános *világnyelv* megalkotásáról álmódott, mely az összes nemzetek tudományos érintkezését lehetővé tenné. Az is csak látszólagos ellenmondás, hogy ép a latinul és franciául író L. a *német nyelv* erősebb térfoglalását követeli oly korban, midőn a francia műveltség uralkodott Németország előkelő köreiben. Ismételten felpanaszolja a német nyelv elhanyagolását, holott szerinte a nemzeti nyelv elhanyagolásával a szabadság elvesztése és egy idegen járom elfogadása jár. A maga részéről a német nyelvet alkalmasnak tartja úgy a tudományos kutatások, mint a szépirodalom céljaira, sőt valamennyi

európai nyelv között legalkalmasabbnak a filozófiára. Ezért kellene szerinte az iskolában a leendő iparosoknak és kereskedőknek minden tárgyat németül tanítani, az egyetemen pedig a vitatkozások szintén e nyelven volnának tartandók. A nyelvművelést pedig egy külön társaság venné a kezébe. Hogy e sürgetései ellenére oly keveset használta anyanyelvét, azzal függ össze, hogy a külfölddel is meg akarta ismertetni eszméit, e célra pedig a német nyelvet nem használhatta. Amint politikai törekvései arra irányultak, hogy a német fejedelmek között szövetséget létesítsen és így a birodalmi egység gondolatát felélessze, ép oly világosan felismerte a nemzeti nyelv és nemzeti kultúra összeforrasztó erejét is. Ezért izgatott a német nyelv érdekében. Azonban nem érte be azzal, hogy eszméit tudományos cikkei és levelei által terjessze, hanem fáradhatatlanul azon is dolgozott, hogy a tudományos törekvéseket egyesítse és ezáltal szélesebb körökbe juttassa. Innen származik egyik legkedvesebb eszméje: *tudományos-társaságok* felállítása. Ez sem új gondolat ugyan, hanem Franciaországban, Angliában és Olaszországban régebben is felmerült és meg is valósult, de Németországban Leibniz hangoztatta a legnagyobb eréllyel. Felfogása szerint ily társaságnak az volna a feladata, hogy valamennyi tudomány művelése által (*classe littéraire, classe mathématique, classe physique*), a német tudósok érintkezését lehetővé tegye; az irodalmi termelést vezesse és így az annyira szükséges tankönyv-egységet behozza, a tanügy feletti felügyeletet gyakorolja stb. Egyformán végezné az új kikutatásának, valamint a kész ismeretek közlésének a munkáját. L. tehát az iskolákon kívül e társaságoktól vár sokat a nemzet szellemi emelése tekintetében. Ezzel azonban a *szülei ház* nevelő szerepét valósággal lenézi és ezért azt kívánja, hogy a gyermekek már korán a szülői házon kívül iskolában és internátusban éljenek. E tekintetben L. a jezsuitákkal tart, kiknek iskoláit egyébként gyakran támadja, máskor azonban dicséri. Ez a vonása ismét életviszonyaiból válik érthetővé. Hat éves korában elvesztette az apját és ezentúl tulajdonképen maga oktatta magát, jóságos anyja inkább vallásos irányban hatott rá. Ezzel Leibniz főbb pedagógiai érdekű, pozitív gondolatait e rövid átnézetben fel is soroltuk. Természetes, hogy a konkrét javaslatokat mindig megelőzi a fennállónak a kritikája. Leibniz is elégedetlen volt kora iskoláival és tanítóival. Az iskolák szerinte elhanyagolják a reális tantárgyakat, a tanítás módszere nem eléggé analitikus, nem eléggé szemléltető, ezért sürgeti tanszerek és szemléltető eszközök alkalmazását (ő maga megjavította a Pascal-féle számoló-gépet); a tankönyvek káros sokféleséget tüntetnek fel és az iskolákat nem tudják megóvni az ártalmas könyvek beözönlésétől; a tanítók végre nincsenek áthatva komoly tudományos

szellemtől és csak mesterségnek tekintik hivatásukat. Figyelme mind-
ez állapotok javítására kiterjedt, de előszeretettel mégis az egyetemi
tudományokkal foglalkozott. A világnyelvnek megfelelőleg egy egye-
temes tudomány felállítására törekedett. Végre nem hagyhatjuk figyel-
men kívül, hogy a filozófiájában is oly eszmék rejtettek, melyek a
pedagógiára átalakító hatással voltak; ilyenekül felsorolja Le Visneur
pl. a petites perceptions tanát, a folytonosság törvényét és az egyéni
fejlődést, az egyéniség megbecsülésének az elvét.

Ha végigtekintünk rövid fejtegetésünkön, azonnal szembetűnő,
hogy Leibniz pedagógiai érdekű gondolatai közül eredeti, új alig van.
Még a világnyelv (Lullus) és egyetemes tudomány (Comenius) meg-
alkotására irányuló utópikus törekvéseiben is voltak elődei. Eszméinek
a pedagógiára való befolyása is nem annyira közvetlen — itt mások-
tól többet lehetett tanulni — mint inkább közvetett. Főjelentősége
«kora egész tudományos szelleme átalakításában, új erők és törek-
vések felkeltésében, új célok kitűzésében állott.» A stagnációt a szel-
lemi élet minden terén megszüntette és a mindenfelé meginduló
szellemi élénkségnek a pedagógia is jó hasznát látta. Hasonló jó
hatással volt *optimizmusa*, mely új bizalmat öntött elaludt vérű kor-
társaiba. Az ész mindenhatóságába vetett boldogító hitével megelőzi
a felvilágosodás korát. Természetes, hogy ennek az egyoldalú intel-
lektuáлизmusnak kedvezőtlen hatása is volt. Leibniz mindent az érte-
lem felvilágosításától, a tudományosság terjesztésétől várt, tehát a
kedély és akarat képzése a második helyre szorult, amint ő maga is
tiszt, nemes jellem, de az érzelem igazi melegsége nélkül. Általában
inkább mint a szellemi törekvések gyújtópontja áll előttünk, melyből
számos új sugár indul ki minden irányban, mintsem oly gondolkodó,
aki mások működését összefoglalta. Nem igazi eklektikus már azért
sem, mert «az eklektikusok hátranéznek, ő pedig állandóan előre
tekint». Eszméi más hatásokkal együtt mégis hozzájárultak nemzete-
etikai és intellektuális erejének felemeléséhez. Nemes türelemtől és az
igazság szeretetétől áthatott jelleme, lankadatlan tetteje pedig (ked-
venc mondása vott: «pars vitæ, quoties perditur hora), valameddig
a nagy egyéniségeket a szellemi munkások megbecsülik, neki is
állandó tiszteletet biztosít.

(Pozsony.)

Szelényi Ödön.

Társadalmi jogalkotás és nevelésügy.

1. A közelmúltban megalakult hazánkban a «Társadalmi Jog-
alkotás Országos Szövetsége». Ennek az egyesületközi alakulásnak
célja, «hogy a legszélesebb társadalmi rétegek bevonásával a technika,